

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ВИМОГИ ДО ЯКІСНОГО ЗАКОНУ

Статтю присвячено дослідженню основних ознак та вимог, яким має відповідати якісний юридичний закон в сучасній Україні.

Ключові слова: якість закону, ознаки якісного закону, вимоги до якісного закону.

**Кравченко Михайло
Георгійович,**

кандидат юридичних наук, юрист 1-ої категорії науково-дослідного сектору «Центр дослідження проблем прав людини» юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Юридичні закони становлять найважливішу групу компонентів системи українського законодавства. Вони приймалися в різні роки та регламентують різноманітні питання суспільного та державного життя. Проте, безперечно, актуальним залишається питання про співвідношення кількості законів і їхньої якості. Саме тому постає питання про те, яким має бути якісний юридичний закон та які критерії його якості.

Необхідність відповіді на ці питання зумовлена передусім тим, що якість закону є однією з найважливіших передумов ефективності його реалізації. На жаль, на практиці прийняття закону з дотриманням установленої в законодавстві законотворчої процедури не означає автоматичної ефективності його реалізації. Низька якість юридичних законів є однією з причин їхньої неефективності. Варто зазначити, що практика реалізації законів в Україні та в пострадянських республіках свідчить про недостатній рівень усвідомлення важливості питання про якість закону.

Варто зазначити, що питання про якість закону не є абсолютно новим для юридичної науки. Суть та ознаки юридичного закону, його роль і призначення в суспільстві, ідеї, які мають лежати в основі будь-якого юридичного закону, а отже і певні критерії відмежування якісних законів від неякісних, були і є предметом дослідження багатьох учених у різні історичні періоди. Першими інтерес до дослідження природи закону виявили ще стародавні мудреці та філософи. Серед них можна назвати Сократа, Аристотеля, Платона, Феофраста, Цельса та багатьох інших [1, с. 166]. Їхні погляди на якість законів можна побачити крізь призму тих вимог та ідей, яким, на їхню думку, мали від-

повідати юридичні закони. Наприклад: *Aequum et bonum est lex legume* (лат. – «справедливість та благо – закон законів»); *Lex nemini operatur iniquum, nemini facit injuriam* (лат. «закон ніколи не вчиняє несправедливості, нікому не завдає шкоди»); *Lex neminem cogit ad impossibilia* (лат. «закон не вимагає неможливого»); *Lex semper intendit quod convenit rationi* (лат. «закон завжди закріплює те, що відповідає здоровому глузду»); *Lex uno ore omnes alloquitur* (лат. «закон говорить з усіма однаково») [2].

З тих стародавніх часів, коли лише починалося осмислення юридичного закону та інших законів об'єктивної реальності, пройшло багато часу. Цю категорію намагалися осмислити і наповнити відповідним змістом представники всіх шкіл права або підходів до розуміння права. Осмисленням юридичного закону займалися Д. Локк, Т. Гоббс, Т. Мор, І. Кант, Ж. Ж. Руссо, Г. Кельзен, Д. Остін, Р. Ерліх та багато інших відомих учених і філософів.

Не можна обійти увагою ідеї та уявлення про юридичний закон, вимогам яких він має відповідати, великих учених, представників юридичного факультету Університету Св. Володимира, в подальшому – Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Звичайно вони були представниками різних підходів до розуміння права, проте їхні ідеї зробили вагомий внесок у розуміння природи юридичного закону, його особливої вагомості ролі серед інших регуляторів суспільних відносин. Істотним є внесок учених, наукова позиція яких була близькою

до позиції історичної школи права. До них можна віднести К. Неволіна, М. Іванішева, М. Владимирського-Буданова. Так, К. Неволін звернув увагу на необхідність співпадіння позитивного права з природним [3, с. 628]. Говорячи про юридичний закон, учений зазначав: «Закон за суттю своєю є взагалі правда, а суть останньої є виявом у моральному світі буття божественної істоти в самій собі» [4, с. 643]. Інший відомий учений з Університету Св. Володимира, представник історико-соціологічної школи права М. Владимирський-Буданов зазначав: «Закон може бути вираженням правосвідомості відомого народу, але може ним і не бути, коли він накладений на народ владою правителя, який походить з чужої нації. Поки він існує, він є загальнообов'язковим для підкореного народу, але він не буде вираженням права цього народу» [5, с. 38]. Також не можна обійти увагою такого представника школи юридичного позитивізму, як М. Ренненкамф. Учений вважав закон вищою формою права. За допомогою закону держава висловлює свою волю і свої вимоги. Законом, на думку вченого, є правило або норма, яка встановлена законодавчою владою держави [6, с. 112]. М. Ренненкамф вважав, що основний зміст закону полягає у визначенні ним правовідносин, і тому закон є основою для взаємних прав і обов'язків як держави, так і громадян, тобто ставить їх у рівні умови. Учений розрізняв такі ознаки закону: 1) закон є загальною нормою, яка повинна містити в собі лише загальне визначення для певних відносин; 2) закон є наказом вищої державної

влади, який повинен бути виконаний; 3) закон ставить завдання, а не навчаче; 4) закон повинен узгоджуватися не лише сам із собою, а й з усією системою чинних законів [7, с. 128].

Не оминув увагою питання про юридичний закон і представник нормативно-соціологічного підходу Є. Спекторський. Під законом він розумів «...обов'язкову до санкціонування норму, яка регулює зовнішній порядок, отримує свою санкцію від вищої публічної влади в даному суспільстві» [8, с. 102]. Крім того, на думку вченого, якщо держава санкціонує такі джерела права, як судова практика і звичай, то вони також можуть набувати сили закону.

Говорячи про дослідження природи юридичного закону, не можна обійти увагою дослідження представника школи природного права Є. Трубецького. Учений розрізняв закон у широкому і вузькому розумінні. На його думку, законом у широкому розумінні є «...будь-яка юридична норма, встановлена прямим наказом того чи іншого зовнішнього авторитету», а закон у вузькому розумінні – це «...норма, встановлена вищим у межах кожної даної правової організації правовим авторитетом» [9, с. 67]. Разом із тим учений зазначає, що накази, які видаються різними правовими авторитетами, мають неоднакову обов'язкову силу. Так, авторитет державної влади має більше сили, ніж авторитет місцевих зборів. Крім законів він виділяв і підзаконні акти, до яких насамперед відносив урядові розпорядження. Якщо закони становлять найвищий щабель в ієрархічній системі, то підзаконні урядові

розпорядження повинні прийматися в межах законів. Вони в жодному разі не повинні суперечити закону, а лише конкретизують відповідну норму.

Юридичний закон також досліджували дореволюційні російські правники. Так, А. Грабовський писав, що під іменем закону слід розуміти загальне правило, яке встановлене Верховною владою, визначає низку однорідних відносин і є підставою для вирішення конкретних випадків у судовій та адміністративній практиці [10, с. 98]. Інший відомий російський юрист Г. Шершеневич розуміє закон як норму права, тобто загальне правило, розраховане на необмежену кількість випадків. Норма права є, на його думку, прямим вираженням волі органів державної влади. Ця воля виражається в певному встановленому порядку [11, с. 67].

Дослідження природи закону, його ознак і суті не втратило своєї актуальності й сьогодні. Підтвердженням цього є дисертаційні дослідження А. Грищенко, Р. Демківа, Г. Дутки, І. Овчаренко [12; 13; 14; 15]. Вагомий внесок у дослідження природи якості юридичного закону зробили такі відомі вчені, як В. Гойман, В. Копейчиков, М. Козюбра, А. Міцкевич, В. Нікітський, А. Піголкін, С. Полєніна, І. Самощенко, Б. Дрейшева, О. Сирих та ін. Отже, полеміка щодо того, яким має бути якісний закон, які його ознаки і на яких принципах він має функціонувати в сучасній Україні, точиться до сьогодні.

З позиції науки в найбільш загальному вигляді якісним й істинно правовим за змістом може бути визнано той закон, який характеризується науко-

вою обґрунтованістю змісту і форми. Звичайно, така наукова позиція є певною мірою правильною, проте не розкриває всіх складових якості закону. На нашу думку, якість будь-якого юридичного закону є надзвичайно складним явищем. Як правильно зазначає М. Козюбра, «Якість закону – це поняття багатогранне, яке включає різні аспекти: соціальні; політичні; юридичні...» [16]. Аналогічну позицію щодо цього питання займають А. Піголкін і С. Поленіна [17, с. 81; 18, с. 12–19]. В. Гойман робить висновок, що якість закону не може бути зведено виключно до його юридичних ознак [19, с. 131]. На нашу думку, така ситуація передбачає насамперед усвідомлення того, що на реалізацію приписів закону впливають також явища і процеси, які лежать поза межами самого юридичного закону. За таких обставин виникає потреба відокремити вплив цих явищ і процесів на якість закону і в цілому – на процес реалізації закону – від ознак, які визначають якість закону. Крім того не варто забувати, що якість закону є оціночною категорією, яка визначає відповідність закону певним вимогам. Вона протиставляється парній категорії, якою є неякісні закони, тобто такі закони, які створені без урахування певних вимог.

Якість закону також варто відмежовувати від заходів, спрямованих на забезпечення реалізації закону. Так, у літературі можна зустріти наукову позицію, відповідно до якої важливим компонентом якості закону є система організаційних заходів, контрольно-наглядових та інших засобів забезпечувального впливу [20, с. 82–120]. По

суті ці заходи спрямовано на забезпечення реалізації закону. Вони не належать до обсягу поняття якості закону, оскільки їх ототожнення не дозволяє відмежувати якість законотворчої роботи від якості діяльності державних органів і посадових осіб із забезпечення реалізації закону.

Таким чином, об'єктивно необхідним є визначення на основі сучасних досліджень в галузі теорії права ознак, яким має відповідати якісний юридичний закон. Як правильно зазначає В. Гойман, «Це дозволить не декларувати потребу підвищення якості закону, а запропонувати практичну конкретну модель якісного, а отже і чинного правового закону» [19, с. 130–131].

Будь-яке державно-правове явище має основні та факультативні ознаки. Але комплексне наукове дослідження не обмежується визначенням ознак певного державно-правового явища, зокрема і закону. Для науки істотне значення має з'ясування сутності явища, в нашому випадку – сутності закону або законів. Сутність – це головне в явищі. Сутність юридичних законів можна розкрити з декількох позицій. По-перше, відповівши на питання: чиї потреби та інтереси виражає правова система і система законодавства та чиї потреби вона захищає. По-друге, суть можна розкрити і конкретизувати через основні завдання і функції закону. По-третє – за характером державно-політичного режиму: який режим, такі і закони. Державно-політичний режим пов'язаний із режимом законності чи беззаконня в конкретній державі.

На нашу думку, найбільш цікавим є другий підхід. Це зумовлено тим, що зрозуміти юридичний закон, його сутність і призначення не можна, не проаналізувавши його функції та основні завдання.

Основні завдання та функції закону (і законодавства як сукупності законів) можна визначити в межах різних підходів до праворозуміння. Але краще це зробити в межах інтеграційного підходу до розуміння права. На нашу думку, варто розпочати із завдань юридичного закону. Це зумовлено тим, що саме завдання визначають те, які функції має виконувати юридичний закон. Крім того завдання можуть корегувати функції закону, оскільки може виникати потреба у виконанні нових функцій та корегуванні вже наявних.

Основні завдання закону можна звести до таких: 1) потреба в регулюванні суспільних відносин; 2) потреба в охороні певних цінностей, забезпеченні та гарантуванні природних і соціальних благ індивідів; 3) потреба в закріпленні певних панівних у суспільстві поглядів щодо правил поведінки і діяльності членів суспільства, інформування членів суспільства щодо цих правил і виховання відповідно до них; 4) потреба в ефективному керуванні економікою, закріпленні прав та обов'язків, які покладено на державу та інші суб'єкти господарювання в цій сфері; 5) потреба в регулюванні політичних процесів у суспільстві та державі; 6) потреба в охороні навколишнього природного середовища, забезпеченні безпечних умов життєдіяльності людини; 7) потреба у збере-

женні цілісності суспільства шляхом запобігання виникненню соціальних конфліктів, а у разі їх виникнення – у послідовному, оптимальному та справедливому їх розв'язанні за участю різних суб'єктів суспільних відносин тощо.

Що ж стосується функцій закону, то це по суті основні напрямки його впливу на суспільні відносини з метою розв'язання певних завдань. Саме в цьому відображається соціальне та ціннісне призначення закону, його місце і роль у системі нормативного регулювання різноманітних відносин у сфері діяльності громадянського суспільства та держави.

Закон виконує багато функцій. У цілому всі ці функції можна поділити на загальні соціальні та спеціальні юридичні.

Загальні соціальні функції закону пов'язані з тим, що право, яке складає зміст закону взаємодії, є широким з колом різноманітних соціальних явищ, зокрема політикою, економікою тощо. Ці явища мають зворотний вплив на право та знаходять своє відбиття в юридичних законах. Крім цього юридичний закон є джерелом інформації для різноманітних суб'єктів права про їхні права й обов'язки. Він сприяє правовому вихованню цих суб'єктів, спрямуванню їхньої поведінки та діяльності для досягнення суспільно-корисних результатів. Таким чином, до видів загальних соціальних функцій закону належать: ідеологічна, економічна, політична, екологічна, гуманітарна, інформаційна, орієнтаційна, виховна.

Поряд із загальними соціальними функціями закону можна ви-

ділити спеціальні юридичні функції закону. Такі функції конкретизують напрямки власне юридичного впливу закону на суспільні відносини і поділяються на регулятивну й охоронну. Регулятивна функція закону полягає в упорядкуванні суспільних відносин шляхом системного закріплення правового статусу людини і громадянина, повноважень органів державної влади, а також у забезпеченні активної поведінки суб'єктів правовідносин, сприяючи при цьому виникненню нових соціальних інститутів. У свою чергу охоронна функція закону полягає у: а) виданні приписів закону, спрямованих на охорону прав і свобод та реалізацію відповідних обов'язків суб'єктів; б) забороні на вчинення протиправних діянь; в) установленні певних санкцій у разі їх вчинення; г) реальному застосуванню санкцій до суб'єктів правопорушення.

Інколи в юридичній літературі можна зустріти й інші функції, які належать до окремих видів законів. Мова йде про юридичну, установчу, правотворчу та деякі інші [21, с. 52; 77, с. 53].

З'ясувавши питання про функції та завдання закону, можна сформулювати його призначення. Соціальне призначення закону полягає в регулюванні відносин у суспільстві, враховуючи надбання розвитку людської культури відповідно до природного статусу людини в різноманітних умовах її соціального буття.

Визначивши суть юридичного закону через його завдання, функції та призначення, ми не завершили характеристику вимог щодо якості юридич-

ного закону. Дослідження правової природи закону зумовлює вивчення його сутнісних властивостей, що у свою чергу залежить від його змісту і формальних ознак. Останні є найбільш стабільними складовими сутності закону. Про це свідчать розроблені теорією права такі його ознаки, як формальна визначеність, загальнообов'язковість, нормативна основа, структура закону тощо. Ці та інші ознаки складають сутнісну характеристику закону незалежно від взаємозв'язку його з державою та суспільством. Усі ознаки закону тісно взаємопов'язані і мають складну природу взаємодії.

Насамперед закон – це форма зовнішнього оформлення права. Таке положення є основою юридичного закону. Як зазначає В. Котюк, філософські категорії «зміст» і «форма» нерозривно пов'язані між собою. Зміст виражається в певних формах, оскільки «зміст формований», а «форма – змістовна» [22, с. 9–11]. Будь-який предмет, явище або процес має свій зміст і форму. Немає змісту без форми і форми без змісту. Право виконує роль змісту щодо законів. Юридичний закон є лише однією з форм зовнішнього оформлення права. Як зазначає А. Керімов, «Зміст зв'язку права і закону полягає в тому, що закон як виразник державної волі має бути в буквальному сенсі бездоганим формулюванням об'єктивно виниклого, фактично існуючого в суспільстві права» [23, с. 30]. При цьому державна воля повинна бути відповідним чином виражена, тобто мати визначену форму. І навпаки – форма не може бути

мислима поза змістом. Але якщо зміст і форма становлять собою нерозривно пов'язані категорії, що існують разом як дві сторони будь-якого предмета, явища (або процесу) об'єктивного світу, отже і в законодавчості зміст і форма – це не лише пов'язані між собою категорії, але й сторони того самого закону та законодавства в цілому. У взаємодії змісту і форми закону визначальна роль належить саме змісту, оскільки форма закону, будучи структурною організацією відповідного змісту і формою його зовнішнього вираження, залежить від того, що саме нею організовується і виражається.

Таким чином, закон має постати як форма, що має відображати об'єктивно існуюче право. Як зазначає С. Алексєєв, «Закон є той єдиний резервуар, у якому перебувають юридичні норми» [24, с. 79]. На відміну від закону право є об'єктивним феноменом, який виробився історично в процесі людського спілкування. Право формується в свідомості як усього суспільства, так і окремих його членів. Право – це частина життя, яка змінюється разом із навколишньою дійсністю і має свій вияв у суспільних відносинах. Воно витікає з об'єктивного бажання певним чином впорядкувати спілкування між людьми. Разом із тим закони в цілому постають як суб'єктивні категорії, що створюються людиною і санкціонуються уповноваженими на те державними органами.

Варто наголосити, що закон має відповідати праву. Як правило, питання про таку відповідність вирішується шляхом перевірки відповід-

ності закону принципам права. Проте принципи права можуть не знаходити свого відображення в законодавстві. Також у різних правових системах виділяються і різні принципи права. У загальному плані їх можна звести до таких, як незмінність права, універсальність права, справедливість права тощо.

Юридичний закон є видом нормативно-правових актів. Існують спільні ознаки, властиві для всіх нормативно-правових актів, зокрема для законів. До цих ознак можна віднести такі: 1) закон регулює основні, найбільш значущі, найважливіші суспільні відносини; 2) нормативність; 3) загальнообов'язковість; 4) формальна визначеність; 5) чинність у часі, просторі та щодо певних осіб (суб'єктів) тощо.

Існують певні ознаки юридичного закону, які хоча властиві й іншим нормативно-правовим актам, проте щодо закону мають певну специфіку. До них можна віднести такі: 1) особливий суб'єкт законотворення: а) парламент як вищий представницький орган; б) безпосередньо народ через проведення референдуму; 2) особлива процедура прийняття, внесення змін і доповнень, а також скасування; 3) особлива, чітко визначена внутрішня форма (конституція, кодекс, закон та ін.), а також особлива зовнішня структура (заголовки, преамбули, розбивка тексту на розділи, глави, параграфи, статті, пункти, частини, підписи спеціально уповноважених осіб і т. ін.); 4) стабільність тощо.

Існує ознака, за якою закон відрізняється від інших нормативно-право-

вих актів. Юридичні закони є нормативно-правовими актами, що мають вищу та найвищу юридичну силу, тобто є актами вищого і найвищого юридичного «рангу». Усі інші нормативно-правові акти повинні прийматися на підставі закону, для деталізації і конкретизації його приписів та ні в чому йому не суперечити. Варто зазначити, що принцип «верховенства закону» є одним з основних принципів романо-германської правової системи. Разом із тим шляхи реалізації цього принципу на практиці в Україні і досі залишаються предметом досліджень багатьох науковців.

Це зумовлено декількома причинами. По-перше – визнанням Україною пріоритету норм міжнародного права над національним законодавством. У цьому контексті варто зазначити, що з радянського періоду в юриспруденції існувала чітко визначена ієрархія нормативно-правових актів. Вона мала забезпечити реалізацію на практиці принципу «верховенства закону». Цю ієрархію можна сформулювати в такому порядку: основний закон (конституція) – закон (акти законодавчої влади) – підзаконні акти (акти виконавчої влади) – судові рішення (акти судової влади) [21, с. 9]. Варто також звернути увагу на те, що судові рішення як останній елемент у цій ієрархії не мали суперечити не лише законам, а й підзаконним актам [20, с. 66]. Трохи іншу ієрархічну будову системи нормативно-правових актів пропонує Л. Юзков. Аналізуючи питання співвідношення принципу «верховенства закону» з принципом «верховенства Конституції», вчений запропонував таку побудову

ієрархії нормативно-правових актів: «верховенство Конституції» – «конституційність законів» – «підзаконність усіх інших правових актів і дій» [25, с. 17–18]. Структура, запропонована Л. Юзковим, на наш погляд, є кращою, оскільки найповніше відображає суть взаємозв'язку нормативно-правових актів різної юридичної сили. Проте після прийняття Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р. до цієї конструкції було додано ще один елемент, а саме норми міжнародного права. При цьому Україна серед усіх можливих принципів взаємодії норм національного законодавства та норм міжнародного права обрала принцип пріоритету норм міжнародного права над національним законодавством. Це положення було закріплено в ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. Таким чином, принцип «верховенства закону» стає фактично неможливим, оскільки над Конституцією, яка очолює ієрархію нормативно-правових актів, були фактично поставлені норми міжнародного права.

По-друге – закріпленням в ст. 8 Конституції України принципу «верховенства права». Цей принцип більш детально ми будемо аналізувати нижче. Однак незрозумілою є природа взаємодії принципу «верховенства права» та принципу «верховенства закону». Це зумовлено передусім тим, що і донині в науці тривають дискусії щодо змісту принципу «верховенства права» та механізму його реалізації. Не давши відповідь на ці два

питання, важко дослідити природу взаємодії цих двох принципів.

Комплексна природа якості закону передбачає дотримання певних вимог щодо закону, які є передумовами його якості.

1. Вимога щодо змісту приписів закону, яка виявляється в потребі адекватного відображення й узгодження в законі прав, свобод та інтересів різних суб'єктів права. У законі знаходять своє відбиття багатоманітні інтереси і воля більшості населення. Варто звернути увагу на те, що така категорія, як інтерес, широко досліджується в юридичній літературі та регулюється багатьма нормативно-правовими актами. У цьому контексті варто передусім говорити про ст. 18 Конституції України від 28 червня 1996 р., ч. 2 ст. 15 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р., ст. 18 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. тощо.

Закон забезпечує захист законних інтересів через категорію суб'єктивних прав, для яких характерна визначеність, конкретність і найбільший ступінь юридичної гарантованості. Суб'єктивне право є визначене наявне право і може бути реалізоване в будь-який час з ініціативи зацікавленої особи. Воно визначено конкретно і належить конкретній особі. Йому кореспондує конкретний обов'язок одного чи багатьох інших суб'єктів. Захист суб'єктивного права забезпечується застосуванням державного примусу до зобов'язаних осіб, які не виконують покладених на них обов'язків, – як правило, шляхом подання позову до суду.

Законний інтерес, як і суб'єктивне право, засновано на законі. Проте норми, у яких він закріплений, не є нормами прямої дії. На думку Ю. Тихомирова, інтерес, закріплений у законі, забезпечується, як правило, системою економічних, політичних, організаційних і юридичних гарантій. Законний інтерес перетворюється на суб'єктивне право за допомогою видання спеціальних норм, що встановлюють конкретні права і відповідні їм обов'язки. Охоронюваний законом інтерес становить собою право загального типу, яким володіють усі фізичні особи, а не конкретний суб'єкт [20, с. 138]. Законному інтересу, як правило, кореспондує загальний обов'язок державних органів і посадових осіб. Як відомо, захист суб'єктивного права забезпечується шляхом задоволення позову за рахунок конкретної особи або організації. Охорону законного інтересу можна забезпечити також шляхом різноманітної діяльності різних органів.

У будь-якому суспільстві існують різноманітні інтереси. Власні інтереси мають окремі особи, певні групи і суспільство в цілому. Часто в суспільстві утворюються певні групи представників спільних інтересів, які намагаються спільними зусиллями реалізувати спільні інтереси. Варто зазначити, що такі групи бажають захищати спільні інтереси не лише на рівні господарського та соціального життя, але й закріпити їх на рівні законів. Конфлікт інтересів може призводити до конфліктів у суспільстві, до порушення правопорядку, до нехтування правами і свободами людини. Закони та інші нормативно-правові

акти покликані врівноважувати конкурентні інтереси. У результаті цього правовим способом, тобто шляхом визначення прав та обов'язків, визначають міру допустимого задоволення інтересів та їхнього втілення в життя.

Варто наголосити на тому, що саме закон стимулює вираження і задоволення різних інтересів, їхню правильну пропорцію. Проте не варто забувати, що в законах має надаватися пріоритет загальнонародному інтересу над індивідуальними інтересами фізичних і юридичних осіб. Саме за умови вираження в законі загальнонародного інтересу можна вести мову про те, що такий закон відповідає волі народу. Крім того вольовий аспект полягає в тому, що в законі виражається воля законодавця щодо поведінки осіб, відносини між якими будуть регулюватися законом.

Таким чином, об'єктивний розвиток суспільних відносин породжує потребу у створенні нових законів і зміні чинних законів, у пристосуванні законодавства до нових вимог. Отже, перед автором законопроекту постає завдання глибокого і всебічного аналізу інтересів, які існують в суспільстві, об'єктивно існуючих суспільних відносин, які він бажає регулювати за допомогою закону, що є передумовою для створення правового закону. Крім того має бути проведений аналіз чинних нормативно-правових актів, щоб прийняття нового закону не створювало юридичних колізій. Також має бути усвідомлена мета прийняття нового та зміни старого закону, шляхи, методи та засоби, за допомогою яких автор законопроекту бажає досягти поставленої мети тощо. Як зазначає

відомий науковець В. Крабе, «кожен автор закону має ставити собі такі питання: як має діяти цей закон, що має бути в ньому врегульовано, коли і за яких обставин він буде діяти, хто є право-адресатом закону, з яких політико-правових мотивів приймається закон» [26, с. 25].

2. Вимога адекватного розподілу прав та обов'язків між суб'єктами права за принципом «немає прав без обов'язків». У створенні закону істотне значення має пропорційне наділення суб'єктів права правами та обов'язками. Неприпустиме наділення одних суб'єктів виключно правами, а інших – лише обов'язками. У разі виникнення такої диспропорції закон не зможе ефективно функціонувати.

3. Вимога своєчасності закону та відповідності його рівню розвитку суспільних відносин. Правильний вибір суспільних відносин, що потребують регулювання з боку закону, є однією з важливих передумов його якості та ефективності процесу його реалізації. Відсутність тих або інших суспільних зв'язків, закономірностей, які об'єктивно потребують правового впливу, може призвести до істотного зниження ефективності законів. При цьому варто зважати на такі закономірності: по-перше, однією із загальних закономірностей, які впливають на процес реалізації законів, є традиційне відставання юридичних законів від розвитку соціально-економічної та політичної системи держави; по-друге, однією із загальних закономірностей, яка істотно впливає на процес реалізації, є зумовленість законів економічною і політичною системами суспільства.

4. Вимога оптимальності рішення, що покладено в основу нормативно-правового регулювання. Цей чинник залежить від того, наскільки законодавець правильно визначив тенденції розвитку тих суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню. Повне та об'єктивне знання про ці тенденції в поєднанні з іншими закономірностями та чинниками дозволяє створити якісний та ефективний закон.

5. Вимога ресурсного забезпечення закону. Ресурсне або державне забезпечення закону має істотне значення для його реалізації. У цілому воно починає відігравати важливу роль не на стадії створення закону, а саме на стадії його реалізації. Тому більш детально ми розглянемо цей чинник нижче, коли будемо аналізувати чинники, які забезпечують реалізацію закону.

6. Вимога правильно сформулювати мету і завдання закону. Мета закону визначає: а) завдання, які мають бути вирішені у створенні закону; б) результати, які мають бути досягнуті в результаті реалізації закону. Як приклад завдань закону можна назвати регулювання певного виду суспільних відносин. Як приклад результатів закону можна навести досягнення певних економічних показників розвитку країни. Мета закону може бути різною – найближчою або перспективною, може стосуватися різних сфер суспільного життя. Однозначним залишається те, що неправильне визначення мети закону знижує його ефективність і перешкоджає отриманню позитивних результатів його реалізації.

7. Вимога правильного вибору методу нормативно-правового регулювання. Цей чинник тісно пов'язаний із попереднім. Його суть зводиться до того, що зі всієї сукупності специфічних юридичних засобів, способів, прийомів і форм законодавець вибирає ту їх сукупність, яка найповніше відповідає меті та завданням, що ставилися при створенні закону.

8. Вимога гарантованості правових можливостей суб'єктів права. Цей чинник, який впливає на якість закону, має суттєве значення. Завдання гарантування правових можливостей покладається передусім на державу. Саме вона має забезпечити захист порушених прав в установленому законодавством порядку і гарантувати реалізацію тих прав, якими вона наділяє суб'єктів права.

9. Вимога якості закону значною мірою залежить від застосування засобів законодавчої техніки при створенні закону. Особливого значення в контексті аналізу цього питання мають напрацювання Ж. Дзейко. Законодавча техніка, на її думку, – це по суті зумовлена станом правової системи держави система засобів і правил створення законів та здійснення їх систематизації (у формах кодифікації та консолідації) з метою забезпечення їх якості та втілення в життя, забезпечення прав і свобод людини і громадянина [27, с. 354]. Безперечно, засоби законодавчої техніки можуть бути корисними не тільки в законодавчому процесі, а й у здійсненні нормативного офіційного тлумачення норм права. Разом із тим законодавча техніка безперечно покликана забезпечити адекватне, точне

вираження моделей майбутніх суспільних відносин у тексті закону. Це пов'язано з тим, що чіткий, зрозумілий та такий, який виключає двозначність тлумачення приписів закону, текст закону є важливою передумовою ефективності процесу його реалізації.

Ураховуючи вищевикладене, ми спробуємо дати таке визначення поняття якості закону: це комплексна категорія, що полягає в поєднанні ознак закону, які у своїй сукупності визначають його як окремий вид нормативно-правових актів, який посідає особливе місце в системі законодавства держави, а також вимог, яким він має відповідати.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Якісний закон відповідає таким ознакам: а) ознаки, які є спільними для всіх нормативно-правових актів і зокрема для законів (нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність тощо); б) ознаки юридичного закону, які хоча властиві й іншим нормативно-правовим актам, проте щодо закону мають певну специфіку (особливий статус суб'єктів, які приймають закон, особлива процедура прийняття, скасування і внесення змін тощо); в) ознака, якою закон відрізняється від інших нормативно-правових актів (вища юридична сила).

2. Комплексна природа якості закону також передбачає дотримання певних вимог, які є передумовами реалізації його приписів: 1) вимога щодо змісту приписів закону, які виявляються в необхідності адекватного відображення й узгодження в за-

коні прав, свобод та інтересів різних суб'єктів права; 2) вимога адекватного розподілу прав та обов'язків між суб'єктами права; 3) своєчасність закону та відповідність його рівню розвитку суспільних відносин; 4) оптимальність рішення, яке покладено в основу нормативно-правового регулювання; 5) ресурсне забезпечення закону; 6) правильно сформульовані мета і завдання закону; 7) правильний вибір методу нормативно-правового регулювання; 8) гарантованість правових можливостей суб'єктів права; 9) дотримання вимог законодавчої техніки при створенні закону тощо.

3. Якість закону – це комплексна категорія, яка полягає в поєднанні ознак закону, які у своїй сукупності визначають його як окремий вид нормативно-правових актів, що посідає особливе місце в системі законодавства держави, а також вимог, яким він має відповідати.

Список використаних джерел:

1. Памятники римского права : Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана : [тексты : для юрид. вузов]. – М. :Зерцало, 1997. – 608 с.

2. Денис Н. І. Латинська мова / Н. І. Денис. – Львів, 1972. – 127 с.

4. Неволин К. А. Энциклопедия законоведения / соч. д-ра прав и орд. проф. энциклопедии законоведения и учреждений Рос. империи в Ун-те св. Владимира Константина Неволлина. – К. : Унив. тип., 1839. – Т. 1 : Введение в энциклопедию законоведения, общая часть ее и первая половина особенной части. – VIII. – 633 с.

5. Неволин К. А. Полное собрание сочинений К. А. Неволлина. – СПб. : тип. Э. Праца, 1859. – Т. 1 : Исследования о различных предметах законоведения. – 643 с.

6. Владимирський-Буданов М. Ф. Отчет о годичной командировке 1880–1881 года / М. Ф. Владимирський-Буданов // Университетские известия. – 1881. – № 11. – С. 1–55.
7. Ренненкампф Н. К. Очерки юридической энциклопедии / [соч.] проф. Ун та св. Владимира Н. Ренненкампфа. – 2-е изд., испр. и доп. – К. : Н. Я. Оглоблин, 1880. – [2], II, 282, V с.
8. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття) : монографія / О. М. Ковальчук. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 192 с.
9. Спекторский Е. В. Энциклопедия права / Е. В. Спекторский. – Варшава : ВІУ, 1912. – 192 с.
10. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. – СПб. : Лань : Сев.-Зап. акад. гос. службы, 1998. – 217 с.
11. Градовский А. Д. Собрание сочинений А. Д. Градовского. – 2-е изд. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1901. – Т. 7 : Начала русского государственного права. – VI. 390 с.
12. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Бр. Башмаковы, 1910. – Т. 3. – С. VII, 513–698 ; Т. 4. – С. 699–805.
13. Грищенко А. В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01: «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. В. Грищенко.. – К., 2002. – 18 с.
14. Демків Р. Я. Закон в системі нормативно-правового регулювання діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / Р. Я. Демків. – К., 2007. – 16 с.
15. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / Г. І. Дутка. – К., 2003. – 18 с.
16. Овчаренко І. М. Закони у системі джерел (форм) права та їх класифікація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / І. М. Овчаренко. – Х., 2004. – 19 с.
17. Перестройка и правовое воспитание советских / [Н. И. Козюбра и др.]. – К. : Наук. думка, 1989. – 301 с.
18. Советское законодательство: пути перестройки / Алексеев С. С [и др.]. – М. : Юрид. лит., 1989. – 431 с.
19. Поленина С. В. Качество закона и совершенствование правотворчества / С. В. Поленина // Советское государство и право. – 1987. – № 7. – С. 12–19.
20. Гойман В. И. Действие права : (методол. анализ) / В. И. Гойман. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 180 с.
21. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Ю. А. Тихомиров. – М. : Наука, 1982. – 257 с.
22. Совгиря О. В. Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
23. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій : навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
24. Керимов Д. А. Законодательная техника : науч.-метод. и учеб. пособие / Д. А. Керимов. – М. : Норма : ИНФРА-М, 1998. – 121 с.
25. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит. – 1981. – Т. 1. – 359 с.
26. Юзьков Л. П. Верховенство Конституції і конституційність законів / Л. П. Юзьков // Правова система України: теорія і практика : тези доп. і наук. повідом. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 жовтня 1993 р. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1993. – С. 17–18.

27. Crabbe V. C. R. A. C. Legislative drafting / V. C. R. A. C. Crabbe. – London : Cavendish, 1993. – XXI, 294 p.

28. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні : іст.-теорет. дослідж. : монографія / Ж. О. Дзейко. – К. : Київ. ун-т, 2007. – 360 с.

Кравченко М. Г. Основные признаки и требования к качественному закону.

Статья посвящена исследованию основных признаков и требований, которым должен соответствовать качественный юридический закон в современной Украине.

Ключевые слова: качество закона, признаки качественного закона, требования к качественному закону.

Kravchenko M. G. Main Features and Requirements to the Quality of Law.

The article is devoted to the research of main features and requirements which a high-quality law must fit in the modern Ukraine.

Keywords: quality of law, features of the high-quality law, requirements to the high-quality law.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2013